

Шевчук Петро Іванович

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ORCID: 0000-0002-7389-7424

e-mail: lbat@ukr.net

Шевчук Артур Петрович

кандидат наук з державного управління, інженер-програміст ТзОВ "Софтсерв"

ORCID: 0000-0002-7549-555X

e-mail: mrshape@ukr.net

ДОТРИМАННЯ РІВНІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Проаналізовано стан дотримання рівнів соціального забезпечення та охарактеризовано особливості формування параметрів соціальних стандартів в Україні і в інших державах світу. Запропоновано перелік заходів, що сприятимуть вирішенню питань щодо зростання життєвого рівня населення України.

Ключові слова: державні соціальні гарантії; державні соціальні стандарти; мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія; прожитковий мінімум; споживчий кошик.

Постановка проблеми. Розгляд реальної ситуації щодо забезпечення рівня та якості життя населення України часів незалежності свідчить про певні позитивні зрушення в частині наближення значень вітчизняних державних соціальних стандартів до європейських. Однак цей поступ ще досить повільний, і державні соціальні гарантії – встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами мінімальні розміри оплати праці, пенсійного забезпечення, доходів громадян, соціальної допомоги, доступу до основних медичних послуг, розміри інших соціальних послуг ще цілком не задовільняють потреби створення комфортного та гідного життєвого рівня членам українського суспільства, слабо спрямовані на запобігання або скорочення масштабів їх збіднення, незахищеності та соціальної ізоляції. До останніх передусім належать більшість пенсіонерів, частина працівників неформальної та формальної економіки, вразливі працівники у сільській місцевості та в містах, некваліфіковані працівники та особи з інвалідністю й хронічними захворюваннями, багатодітні родини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам оцінювання реальних доходів населення та регулюванню соціальних стандартів присвятили свої системні дослідження такі вітчизняні вчені: О. Базилюк, І. Білоус, О. Бистрицька, Д. Богиня, С. Борлуцький, О. Варецька, П. Герасименко, І. Гнибіденко, О. Жук, Г. Завіновська, В. Загорський, Н. Коваль, К. Ковазіна,

А. Колот, А. Костишина, М. Крупка, Г. Куліков, М. Лазебна, В. Литвинов, Е. Лібанова, І. Новак, В. Мандибур, О. Мельниченко, С. Мірошніченко, І. Ротчук, М. Соколик, Н. Федірко, Л. Черенько та інші.

Певні аспекти цієї проблематики досліджували науковці ближнього зарубіжжя: Л. Абалкін, А. Аганбегян, М. Волков, М. Мейксін, В. Логінова, А. Ощепков, Л. Степанова, Л. Яковлева та інші, а також дальнього зарубіжжя: Н. Больц, Дж. Гікс, А. Дейтон, С. Клейн, О. Лоренц, Г. Патлер, О. Руф-Фідлер та інші.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Не применшуючи значущості проведених наукових розвідок із питань соціального забезпечення населення, необхідно зауважити про недостатній рівень вітчизняного досвіду розробки та дієвих механізмів удосконалення державних соціальних стандартів та соціальних гарантій.

Метою статті є узагальнення та аналіз сутності і значення основного базового соціального стандарту – прожиткового мінімуму та соціальних гарантій – мінімальної заробітної плати (далі – МЗП) і мінімальної пенсії за віком, а також пошук шляхів їх наближення до європейського рівня, які би задовільняли потреби населення України та були б економічно обґрунтованими, а не лише політичними рішеннями.

Виклад основного матеріалу. Номінальна заробітна плата як середнього, так і мінімального форматів, яка дає змогу оцінити загальну кількість коштів, що виплачуються за результати трудової діяльності, була та залишається основним джерелом доходів працюючого населення, в Україні впродовж 2004 – 2019 рр. постійно зростала (однак був такий період часу, а саме 2000 р., коли номінальна середня заробітна плата (далі – СЗП) була нижчою за прожитковий мінімум для працездатних осіб). При цьому темпи її зростання у гривневому еквіваленті були симбатними та становили, відповідно, 17,3 та 17,6 раз, але у валютному – лише 3,7 і 4,0 раз (табл. 1). Принагідно зауважити, що для реальної заробітної плати (середньої і мінімальної), яка дає змогу встановити спроможність виплачених коштів (також у валютному вимірі), найбільш чутливими до падіння виявились 2009 р. та 2015 р. Якщо у першому випадку це був вплив світової фінансової кризи, то в другому випадку – політичної і, відповідно, економічної. А вже наприкінці першого півріччя 2019 р. як СЗП, так і МЗП зросли порівняно з 2015 р. у 2,08 та 2,9 раз.

Спільним для цих двох заробітних плат було те, що їхнє зростання завжди було нижчим за рівень інфляції. Так, хоча в 2014 р. інфляція становила 24,9%, мінімальна заробітна плата, починаючи з 2013 р., не змінювалась. У 2015 р. рівень інфляції вже був 43,3%, а рівень МЗП було підвищено лише на 13,1%. Тобто при фактичному зростанні цін за ці два роки на 68,2% держава спромоглася підвищити прожитковий мінімум лише на 160 грн, що свідчить про низьку купівельну спроможність реальної заробітної плати. Зауважимо, що навіть у 2012 р., коли рівень інфляції був одним із найнижчих за останні роки – лише 99,8%, середня та мінімальна заробітні плати становили лише 274,6% та 100,1% величини прожиткового мінімуму для працездатних (далі – ПМпр.), а

рівень середньої та мінімальної пенсій, відповідно, перебував на рівні 170,4% і 104,7% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб (далі – ПМнпр.).

Всупереч європейській практиці та вимогам економічної безпеки, офіційно визначені розміри МЗП в Україні до 2009 р. були значно нижчі за величину ПМнпр. Так, у 2004 р. та 2005 р. розмір мінімальної заробітної плати становив лише 61,0% та 65,8%, а в 2008 р. – 84,87% рівня прожиткового мінімуму для працездатних, відповідно. Після інверсії величини МЗП це співвідношення стало відповідати 190,0% (2017 р.), 211,0% (2018 р.) та 217,0% (2019 р.), що свідчить про його певне скерування до європейських стандартів, які ще у 2008 р. становили, наприклад, для Великої Британії 6,4:1, а для Франції – 4,7:1 [1].

Рівень пенсійного забезпечення на початку 2000 р. був мізерним, наприклад мінімальна пенсія була у сім разів нижчою за прожитковий мінімум для непрацездатних. Постановою Кабінету Міністрів України “Про підвищення рівня пенсійного забезпечення” № 1215 від 18.09.2004 р. із доповненням Постановою Кабінету Міністрів України від 27.10.2004 р. мінімальний рівень виплат усім категоріям пенсіонерів зрівнявся з прожитковим мінімумом для непрацездатних осіб і надалі був не нижчим.

У 2015 – 2016 рр. унаслідок різкого підвищення валютного курсу (долар у ці роки подорожчав щодо гривні майже у три рази, порівняно з початком 2014 р.), рівень заробітної плати в еквіваленті до долара США (чи євро) наблизився до показників 2004 – 2005 рр., а середня та мінімальна пенсія у валютному еквіваленті зменшилась майже вдвічі. Низький тренд зростання рівня мінімальної пенсії зберігався до першої половини 2019 р., незважаючи на впливи, пов’язані з проведенням пенсійної реформи.

Доцільно зазначити, що із січня 2017 р. роль мінімальної заробітної плати кардинально змінилась. Вона перейшла із законодавчо встановленого розміру заробітної плати (грошової винагороди) за просту некваліфіковану працю, нижче якої не може проводитись оплата при її виконанні, до встановленого законом мінімального розміру оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Тобто таке підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 грн та встановлення прожиткового мінімуму для працездатних 1600 грн можна формально вважати наближенням їх до міжнародних стандартів. Однак це наближення є досить умовним, тому що вітчизняний офіційний прожитковий мінімум і надалі є вкрай заниженим і його зміни були адекватні лише рівню інфляції. Досить слушною є думка деяких науковців, що вищезначене підвищення МЗП не потрібно повною мірою називати повністю позитивним, тому що воно аж ніяк не було реальним, а лише номінальним [2]. Зокрема, воно повинно було б відповідати фактичному прожитковому мінімуму та задовільняти потреби громадян, сприяючи зростанню їхньої купівельної спроможності.

Якщо проаналізувати динаміку зміни величини ПМнпр. у національній валюті та за офіційним курсом євро до гривні за період 2013 – 2019 рр., то можна зауважити, що ПМ пр. впродовж 2013 р. зріс від 1210 грн до 1286 грн, у 2015 р.

збільшився до 1455 грн, а вже протягом 2016 р. таких зростань було аж два: 1531 грн і 1689 грн, у 2017 р. зростання становили 1777 грн та 1860 грн, відповідно. У першому півріччі 2019 р. цей параметр досяг значення 1921 грн. І, навпаки, у валютному обчисленні відбулись падіння ПМпр.: зі значення 104,3 євро в кінці 2013 р. до 70,2 євро на кінець 2015 р., потім максимальне зменшення до 50,2 євро на кінець 2016 р. та поступове зростання в 2017 р. до 64,0 євро. Певні осциляції в діапазоні значень від 67,2 євро до 64,3 євро спостерігались протягом 2018–2019 рр. Загалом, зменшення прожиткового мінімуму для працездатних у валютному співвідношенні за вказаний період становило майже 1,6 раза.

Так, навіть після цих позитивних новацій загальний фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах травня 2019 р. у розрахунку на місяць на одну особу становив лише 4236,85 грн, але без урахування виплат, а саме податку на доходи фізичних осіб та військового збору – 3690,49 грн. А для працездатних осіб фактичний прожитковий мінімум становив 4744,71 грн, без відрахувань 3819,49 грн, для непрацездатних осіб – 3144,16 грн [3]. Тобто законодавчо встановлений на цей місяць загальний прожитковий мінімум (1853 грн) вже занижено у 2,3 раза, порівняно з його фактичним значенням, або ж на 2384 грн. І, відповідно, для працездатних осіб це відношення становить заниження у 2,5 раза, або на 2824 грн, а для непрацездатних – 2,1 раза, або 1647 грн, відповідно. Як видно, цей факт свідчить про суттєве недорахування офіційних прожиткових мінімумів для цих (та й інших) соціальних та демографічних категорій населення. В Україні (на противагу світовій практиці) існує ще такий парадокс, як “рівень забезпечення прожиткового мінімуму”, який є його часткою та встановлюється щороку, враховуючи реальні можливості видаткової частини Державного бюджету України, і затверджується одночасно із прийняттям закону про держбюджет.

На превеликий жаль, в Україні рівень прожиткового мінімуму є певним компромісом між економічними можливостями держави та соціальними потребами населення. А насправді, як засвідчує світовий досвід, величина прожиткового мінімуму повинна відображати той мінімальний дохід, який би давав можливість працівникам забезпечувати середній рівень життя та нормальні умови для відтворення робочої сили, а структура прожиткового мінімуму містити елементи: фізіологічний та соціальний у співвідношенні 85% до 15%.

Необхідно зауважити, що серед головних функцій МЗП (посеред відтворювальної, стимулюючої, регулюючої, оптимізаційної) досить важливою є критеріальна, що слугує формуванню базового орієнтиру у встановленні рівня державної соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення [4]. Загалом МЗП в Україні є основною державною гарантією, вартісне значення якої спрямоване на прожитковий мінімум.

У світовій практиці є два підходи щодо визначення рівня МЗП [5]. Перший із них базується на мінімальних потребах, або так званому споживчому кошику (далі – СК). У цьому випадку мінімальна заробітна плата відповідає прожитковому мінімуму. Другий підхід передбачає поширення мінімальних

гарантій не лише на забезпечення вітальних потреб, але й соціально-культурних і духовних потреб особи. У цьому випадку розмір мінімальної заробітної плати повинен бути співставним із рівнем середньої заробітної плати.

В Україні тенденції зміни індексу Кейтса, а саме співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої номінальної заробітної плати, впритул до 2017 р. були досить загрозливими, що свідчить не лише про недостатній вплив МЗП на формування первинних доходів працюючих, але й на низьку ефективність механізмів регулювання заробітної плати на всіх рівнях управління. Вказаний вплив буде суттєвим лише за умови, коли значення індексу Кейтса буде становити 60 – 70%, а величина СЗП дорівнюватиме 2,5 прожиткового мінімуму для працездатних осіб. В Україні значення індекса Кейтса були найбільшими лише у 2000 р. (51,3%) та 2006 р. (43,5%), а загалом упродовж 2007 – 2016 рр. вони осцилювали відносно середнього рівня 35,7%: максимальними були значення 37,0% (2005 р.); 39,9% (2011 р.); 37,3% (2013 р.); мінімальним – 21,8% (2016 р.). Однак винятковим був 2017 р., коли цей індекс досяг 46,8%, що можна пояснити впливом зростання МЗП вдвічі. Середньозважене значення індексу Кейтса становило 36,2%, що значно відрізняється від величини цього показника у розвинених країнах світу, де він перебуває у межах 48 – 62%. Так, в Японії це становить – 44%, США – 50%, а у Франції – 60%. За рекомендаціями МОП, цей показник має бути не менше 50%, а за критеріями, що є чинними в ЄС, – не менше 60% [6]. Однак доцільно зазначити, що на зменшення індексу Кейтса у вітчизняних реаліях має значний вплив тіньова економіка, а саме виплата “чорних” та “сірих” заробітних плат.

Також аж ніяк не потрібно залишати без уваги мінімальний розмір оплати праці в погодинному обчисленні (за міжнародною термінологією – МРОП), який станом на перше півріччя 2019 р. в Україні становив 25,13 грн/год. (0,90 євро/год.), що навіть менша за оплату погодинної праці в острівній державі Полінезійського архіпелагу Самоа (а там вона одна із найнижчих і становить лише 1,04 євро/год.). У таких країнах Європи, як Люксембург, Ірландія чи Німеччина вона становить 12,41; 9,78; 9,73 євро/год. відповідно. В інших розвинених державах світу, таких як Австралія, Нова Зеландія, Канада, Японія чи США, показник МРОП є також досить високим: 11,83; 9,77; 7,55; 7,51 та 6,4 євро/год. [7].

Найбільш оптимальним сценарієм формування рівня мінімальної заробітної плати мали би бути тристоронні перемовини між представниками влади, бізнесу та профспілками. Однак, як відзначалось вище, структурування МЗП в Україні встановлюється політичними рішеннями, ґрунтуючись на економічних можливостях держави. А вони зазвичай не в змозі задовільнити базові потреби працівників. На протигагу чинній мінімальній заробітній платі, у дослідженні Р. Губи [8] пропонується розрахунок рівня мінімальної гідної заробітної плати, який визначається рівнем виплат, необхідним для забезпечення вимог п. 3 ст. 23 Загальної декларації прав людини [9]. Станом на першу половину 2019 р. ця

мінімальна гідна заробітна плата мала б становити 19599 грн брутто, чи 15777 грн нетто на місяць. Такий тренд оплат підтверджується також розрахунками осучасненої вартості ціни вітчизняної робочої сили станом на початок 2015 р. обсягом до 600 євро на місяць (за тогочасним курсом), що перевищувало реальну МЗП у 9,8 раза [10]. Якщо до цього ще додати витрати, пов'язані з придбання та експлуатацією автомобіля (який вже давно став засобом пересування, а не розкоші) та матеріальним забезпеченням комунікативних засобів (утримання Інтернет та мобільного зв'язку тощо), та враховувати зростання тарифів на енергоносії, що безпосередньо вплинуло на подорожчання послуг та товарів, тоді ці витрати на сьогодні будуть ще суттєвішими.

Тобто, на нашу думку, найбільш правильним кроком буде переорієнтація щодо “пов'язування” розміру мінімальної заробітної плати з вартістю робочої сили, що з часом дасть змогу наблизити її до рівня оплати праці розвинених країн світу.

Використовуючи підходи дослідження таких науковців, як В. Гуменюк і Н. Смалюк, де наведено методику моніторингу прожиткового мінімуму, основою якої є біоенергетична одиниця споживання (далі – БЕОС), що дає змогу спрогнозувати та оцінити рівень добробуту населення, нами було виконане якісне оцінювання цього параметру, який визначався як співвідношення величини мінімальної заробітної плати до вартості продуктового кошика для працездатних осіб та відповідного співвідношення мінімальної пенсії до витрат на продукти харчування непрацездатних, а саме пенсіонерів [11]. Доцільно звернути увагу на універсальність показника БЕОС, оскільки фізіологічні потреби будь-якої фізичної особи мало залежать від місця проживання чи пори року (однак необхідно зважати на те, що ціни на продукти харчування досить сезонні).

Як видно із наведених у табл. 1 даних, для працездатної частини населення України значення індексу БЕОС протягом 2004 – 2013 рр. мало певну тенденцію до зростання (1,18 – 1,70), суттєве падіння спостерігалось у 2014 р. та, насамперед, у 2015 р. (0,98), однак стійке зростання започаткувалось вже із моменту збільшення величини мінімальної заробітної плати в 2017 р. (2,21) та збереження позитивної динаміки в наступних роках. Для непрацездатних мінімальне значення індексу БЕОС (0,90) спостерігалось у 2004 р., що корелюється із низьким рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів (майже 44% населення на той час мали дохід менший 300 грн на місяць) [12]. Збільшення величини мінімальної пенсії до рівня прожиткового мінімуму для непрацездатних у 2005 р. призвело до суттєвого зростання індексу БЕОС (2,30) та стабілізації його значення аж до 2014 р., після чого розпочалось його зменшення та поступове повернення до рівня 2004 р. На противагу цьому, в європейських державах, зокрема в Австрії, Польщі, Чехії і, насамперед, Норвегії, його значення були, відповідно, 10,2; 8,3; 12,3 і 24,5 – 45,3 [13]. Цьому сприяли як значні виміри мінімальних пенсійних виплат, так і помірніші, щодо вітчизняних, ціни на продукти харчування при одночасній вищій їх якості.

Таблиця 1
Значення соціально-економічних параметрів для працездатних та непрацездатних осіб в Україні
за період 2004 – 2019 рр.

Показники	Роки														
	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	1-е півр. 2019
Середня ЗП, грн	589,6	806,2	135,10	1806,0	1906,0	2239,0	2633,0	3026,0	3265,0	3980,0	4195,0	6475,0	6840,0	8867,0	10239,0
євро	92,40	117,50	205,63	206,40	176,48	217,16	245,61	291,8	301,75	184,70	166,00	231,58	224,41	269,67	345,90
Мінімальна ЗП, грн	237,0	298,0	440,0	548,0	662,0	894,0	972,0	1104,0	1218,0	1218,0	1298,0	1414,0	3200,0	3723,0	4173,0
євро	37,15	43,44	66,97	62,63	61,29	86,71	90,67	106,46	112,57	64,64	51,36	50,57	104,98	113,32	150,0
Середня пенсія, грн	182,2	316,2	478,4	751,4	898,4	1103,6	1205,4	143,80	1470,7	1526,1	1581,5	1699,5	2154,0	2480,0	2900,0
євро	28,55	46,08	72,77	84,85	83,18	106,97	112,44	138,54	135,93	80,93	62,58	60,78	70,66	75,42	98,0
Мінімальна пенсія, грн	137,0	332,0	415,1	502,9	573,0	734,0	800,0	884,0	949,0	949,0	1074,0	1247,0	1310,0	1435,0	1497,0
євро	21,47	48,38	63,14	57,45	53,06	71,14	74,62	85,17	87,71	50,36	42,50	44,59	42,98	43,64	50,60
Індекс інфляції	1,123	1,103	1,166	1,223	1,123	1,091	1,046	0,998	1,005	1,249	1,433	1,124	1,137	1,098	1,036
Індекс Кейтса, %	40,2	37,0	32,6	30,3	34,7	39,9	36,9	36,5	37,3	35,0	30,9	21,8	46,8	42,0	40,8
Коефіцієнт заміщення доходу, %	30,9	41,1	35,0	41,6	47,0	49,3	45,8	47,5	45,0	43,8	30,2	26,0	26,7	28,0	28,3
Вартість продуктового кошика для працездатних осіб, грн	201,0	272,0	316,0	435,0	477,0	663,0	615,0	697,0	715,0	1050,0	1314,0	1169,0	1446,0	1662,0	1787,0
Вартість продуктового кошика для непрацездатних осіб, грн	152,0	144,0	236,0	329,0	365,0	455,0	439,0	470,0	430,0	512,0	645,0	911,0	1184,0	1326,0	1466,0
Вартість житлово-комунальних послуг, грн	83,0	90,0	172,0	-	-	-	-	213,0	-	-	600,0	-	1240,0-2000,0	2100,0-2400,0	2500,0
Індекс БЕОС для працездатних	1,18	1,1	1,4	1,26	1,39	1,35	1,58	1,58	1,70	1,16	0,98	1,21	2,21	2,24	2,34
Індекс БЕОС для непрацездатних	0,9	2,3	1,76	1,53	1,57	-	1,82	1,88	2,20	1,85	1,66	1,37	1,11	1,08	1,02

Примітка: Побудовано на основі офіційних даних державної служби статистики України (URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/menu/menu_u/virgdg.htm).

* Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях та анексованого Криму.

Основну статтю споживчих витрат українців (як працездатних, так і непрацездатних (див. табл. 1) складають саме витрати на продукти харчування, протягом останніх чотирнадцяти років вони становили в середньому 51,4% та були найбільшими у 2004 р. (57,5%), 2007 р. (58,3%) і 2015 р. (53,1%). Принагідно зауважимо, що, відповідно до українського законодавства, порогове значення цього показника визначено на рівні 60%, і досягнуті рівні витрат вже є близькими до критичних. У більшості країн Європи домогосподарства на харчування спрямовують менше 20% споживчих витрат. На сьогодні найменше на придбання продуктів харчування витрачають у Великобританії (8,6%), Ірландії (9,7%) та Австрії (9,8%), а найбільше – у країнах Балтії (Естонії, Латвії і Литві) – 20,6%; 20,4% та 23,3%, відповідно [14]. Доцільно зазначити, що показник рівня витрат на продукти харчування у світовій практиці вже давно використовується як один із індикаторів оцінки продовольчої безпеки держави та матеріальної забезпеченості її населення загалом. Тобто, згідно із законом Енгеля, рівень життя особи перебуває у оберненій залежності від частки витрат на продукти харчування [15]. В умовах українських реалій спостерігається досить дивна тенденція, що не є симбатною із залежністю закону Енгеля, а саме відсутність очікуваного зменшення витрат на продукти харчування в міру зростання доходів населення, як працездатного, так і непрацездатного. Навіть певні відчутні зростання середніх заробітних плат і пенсій у період 2017 – 2019 рр. не змінили цієї ситуації на краще, і витрати на продукти харчування цих категорій українського суспільства надалі залишилися на рівні 86 – 94%. Відповідь на це потрібно шукати у розбалансованості міжгалузевих відносин, результатом чого стало значне зростання цін багатьох продуктів харчування (м'ясних та ковбасних виробів, молочнокислої продукції, хліба, твердих сирів, риби та виробів з неї, ягід і фруктів тощо) до таких рівнів, що вони стають недосяжними для більшості членів українського суспільства, передусім пенсіонерів. Окрім того, потрібно також долучати вплив на цей процес значної частини тіньових коштів, які не враховуються в структурі споживчих витрат населення. І зовсім хибною була думка тогочасного міністра соціальної політики А. Реви щодо факту значних витрат на продукти харчування українців, який вважав, що вони “багато їдять...”, і це є саме культурною, а не економічною проблемою нації [16].

За даними Держстату, протягом останніх років в Україні простежується одноманітне харчування – енергетична цінність реального раціону забезпечується насамперед вуглеводами та рослинними жирами, що є свідченням його незбалансованості [17]. Значно менше споживається м'яса (майже 25%), фруктів і ягід (понад 50%) і, насамперед, риби і морепродуктів (приблизно 80%). Загальна калорійність споживаних продуктів порівняно з 1990 р. зменшилась на 18%.

Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” № 780 від 11.10.2016 р. були затверджені нові норми споживчого кошика та скасовані старі, що діяли ще з квітня з 2000 р. [18]. Згідно із цими новими нормами, мінімальний продуктовий

кошик (далі – МПК) для працездатних осіб у 2018 р. та 2019 р. становив 1662,0 і 1787,0 грн, відповідно, або ж 90,0% і 93,0% ПМпр. Для непрацездатних осіб ці показники дорівнювали 1326,0 грн та 1466 грн, або ж 93,0% і 93,7% ПМнпр. Енергетична цінність середньодобового набору продуктів харчування останньої із вказаних категорій населення стала лише на 63,9 ккал більшою, аніж раніше. Тобто пересічний пенсіонер вже може собі дозволити “збільшити” свій щоденний раціон на додаткових 18 г макаронів, або 25 г вареної ковбаси, або 24 г пшеничного хліба (житній значно дорожчий), або ж півсклянки молока, і вибір виду харчів лише за ним. Останнє здебільшого забезпечується шляхом збільшення споживання хліба і картоплі при одночасному зменшенні в місячному раціоні м’яса (на 0,34 кг) та риби і морепродуктів (на 0,5 кг).

Прикро, що так і не справдилися довгоочікувані сподівання на реальне осучаснення номенклатури набору продовольчих товарів і послуг. Для прикладу, гуманітарні запити українців повинні бути задоволені лише придбанням шести книг та відвідуванням шести культурних заходів на рік (без жодного означення цін!). І надалі при формуванні “нового” споживчого кошика уряд ґрунтувався на принципі включення до його вмісту товарів і послуг для забезпечення лише мінімальної життєвої необхідності населення.

А в країнах ЄС, куди ми конституційно скерували свою орієнтацію, на відміну від України, склад споживчого кошика є індикатором нормального рівня життя населення. Якщо у вітчизняному споживчому кошику цілком не передбачені витрати на Інтернет та мобільний зв’язок, то для прикладу у Великій Британії передбачені витрати на електронні книги, цифровий пристрій для запису телепрограм, Інтернет-зв’язок, mp3-програвачі, телевізори з плоским екраном, м’ясні закуски, гарячий шоколад. Німці включили до свого споживчого кошика цифровий фотоапарат, відеокамеру, сканер і лазерний принтер, купівлю пива і доставку піци. Французький споживчий кошик містить витрати на оренду автомобіля, проїзд у таксі, відвідування перукарні та ресторанів, купівлю вина та корму (їжі) для домашніх тварин і птахів. У Бельгії передбачено також кошти для придбання квітів. Загальноєвропейські стандарти вимагають включати до споживчого кошика послуги соціальної сфери: щомісячну оплату вартості дитячих ясел, амбулаторного догляду за хворими, утримання в будинках престарілих, доставку продуктів додому тощо. У вітчизняному прожитковому мінімумі витрати на послуги медичного забезпечення та освіти населення мінімальні, адже вони, відповідно до чинного законодавства, все ще вважаються безкоштовними. Чи можливо, для прикладу, вважати щорічний набір із 50 таблеток (далі – таб.) валідолу, 30 таб. парацетамолу, 30 таб. анальгіну, 20 таб. активованого вугілля, 3 упаковки лейкопластира та 4 упаковки вати, а також одного ртутного медичного термометра достатнім медичним комплектом? Так, саме для учнівської молоді рекомендовано лише 50 зошитів, 10 авторучок та 2 підручники на рік.

Українська влада в попередні роки ще певною мірою адмініструвала рівень цін на обмежений перелік соціально захищених продуктів харчування, однак у вересні

2016 р., згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656, у рамках реалізації пілотного проекту тимчасово були “відпущені” ціни на вищеозначені “регульовані” продукти, результатом чого стало суттєве зростання цін на них (від 17% до 21%) [19]. І це був не лише сезонний фактор, а основну роль зіграли подальше здешевлення національної валюти, посилення фіскального тиску на сільгоспвиробників і, найголовніше, неефективність самої системи державного контролю. У червні 2017 р. було зафіксовано зростання цін на 19 позицій із 23 соціально захищених продовольчих товарів, однак Уряд з 1 липня 2017 р. своєю постановою з метою створення “нормальних умов для вітчизняних виробників та подальшого розвитку бізнесу агропромислової галузі” остаточно скасував регулювання їх ціноутворення, навіть не зваживши на готовність України до того, чи зможуть економічні закони реально диктувати правила на ринку продуктів харчування [20].

Процес відміни адміністративного регулювання цін на соціально важливі продукти харчування, навіть у стабільних умовах розвитку держави, потребує запровадження адресних програм продовольчої підтримки для найвразливіших верств населення, до переліку яких долучається значна частина українських пенсіонерів. У багатьох державах світу (насамперед Великій Британії, Бразилії чи США) такі адресні грошові виплати широко застосовувались.

Незважаючи на те, у грудні 2018 р. Окружний адміністративний суд м. Києва та Верховний Суд України визнали незаконною Постанову Кабінету Міністрів України № 780 від 11.10.2010 р. як таку, що не відповідає нормам Закону України “Про мінімальний споживчий бюджет” через незбалансованість переліку послуг і товарів потребам, заснованим на мінімальних нормах і нормативах споживання, вона і надалі застосовується як чинна [21]. Тобто існує прецедент, що вітчизняний прожитковий мінімум формується не на підставі реального споживчого кошика, а навпаки – значення норм у споживчому кошику підбирається під уже прийняту вартість прожиткового мінімуму.

Аналіз вартості житлово-комунальних послуг за період 2004 – 2019 рр. вказує на їх зростання в середньому у 30 разів, а найбільше після 2014 р. Якщо станом на 2013 р. вартість природного газу (при його середньорічному споживанні до 2500 кубометрів [22], що найбільш властиве для домогосподарств пенсіонерів) становила 0,7254 грн за кубометр та одна кіловатгодина електроенергії (при граничному споживанні до 150 квт. год./місяць) коштувала 0,2802 грн, що дійсно було на той час у вісім разів нижчим за європейські ціни на енергоносії [23], то, починаючи з 2014 р., їхнє зростання почалось такими темпами, що услідкувати динаміку збільшення стало складно. Урядовими рішеннями були переглянуті норми споживання природного газу та теплоносіїв для населення у випадку відсутності лічильників обліку, законодавчо забезпечено комерційний, зокрема розподільчий, облік послуг із постачання теплової енергії, гарячої води, централізованого водопостачання, а постановами НКРЕКП продовжилося нормативне регулювання дорожчання тарифів на енергоносії, залежно від інфраструктури їх використання домогосподарствами.

Фінансова неспроможність населення призвела до заборгованості за житлово-комунальні послуги, яка на початку 2019 р. вже становила 69,4 млрд грн, однак наприкінці першого півріччя цього ж року зменшилась до 57,2 млрд грн.

Окрім витрат на придбання продуктів харчування та сплату комунальних послуг, досить коштовною складовою сімейного бюджету є оплата ліків та медичних послуг, зокрема клініко-діагностичних досліджень та проведення оперативних втручань різної складності. Державні витрати на охорону здоров'я з кожним наступним роком знижуються, а приватні навпаки – зростають. Фрагментарна перманентна трансформація системи (під назвою “реформування”) охорони здоров'я призвела до згубних наслідків та її руйнування. На пацієнтів вже накладено неймовірний тягар витрат на власне лікування (понад 60% загальних витрат), унаслідок чого пролонгується не лише подальше зубожіння значної частини населення, але й відбуваються суттєві втрати людського потенціалу, які вражають увесь цивілізований світ – щорічно через низькі якості та доступність медичної допомоги українців фізично меншає на 200 – 300 тис. осіб [24]. І це не враховуючи втрати, зумовлені військовим конфліктом (а фактично війною) Російської Федерації проти України. Такий стан речей становить реальну загрозу генофонду нації та національній безпеці і потребує невідкладного прийняття управлінських рішень про об'єднання публічних та приватних фінансів для забезпечення вітчизняної системи охорони здоров'я та розширення доступу населення до отримання гідних медичних послуг [25].

Відчутність реальних результатів реформування системи охорони здоров'я залишає пенсіонерів, серед яких 80% отримують мінімальну пенсію, та осіб із низьким доходом без відповідної медичної допомоги. Саме серед таких пацієнтів галузі набуло поширення гасло: “Міністерство охорони здоров'я попереджає: немає грошей – не хворійте!”.

Більшість українських пенсіонерів скеровують свої кошти (понад 90%) на споживчі сукупні витрати, що може свідчити про збіднення цієї категорії населення, позаяк усі його наявні доходи спрямовуються зазвичай на задоволення первинних потреб (придбання продуктів харчування, оплату комунальних коштів, решту – на ліки), і цілком не залишається коштів на культурний розвиток, дозвілля чи комунікації. І це при тому, що середня і мінімальна пенсії за період 2004 – 2019 рр. зросли у 15,9 раза та 10,9 раза, відповідно, у гривневому еквіваленті, однак, за приведенням за обмінним курсом НБУ до євро, їхнє загальне зростання становило лише 3,4 раза та 2,4 раза, відповідно. Якщо ж порівняти зміни цих двох видів пенсій із їхніми максимальними значеннями у 2012 – 2013 рр. та рівнем 2019 р., то відбулось фактичне їх знецінення в 1,37 раза та 1,73 раза, відповідно.

Важливим економічним показником є коефіцієнт заміщення доходу, тому що саме на його основі Міжнародна організація праці, а не на прожитковому мінімумі, рекомендує будувати свої пенсійні системи при нормативному значенні не нижче 40% [26]. Середнє значення коефіцієнта заміщення доходу в країнах

ЄС становить 70,9%, а в Україні – 35%. Починаючи з 2015 р., спостерігається негативна динаміка його зниження, що навіть не застabilізувала пенсійна реформа 2017 р. Останнє свідчить про неможливість на загальнодержавному рівні компенсувати втрачені працівниками заробітки на мінімально необхідному рівні. Критичний стан із наповненням пенсійного бюджету дає невтішні прогнози не лише щодо його подальшого зменшення, але й загроз функціонування чинної системи пенсійного забезпечення загалом.

Перед тим, як перейти до рекомендації та підсумкових висновків, необхідно проаналізувати розподіл українських домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів за період 2004 – 2018 рр. (табл. 2). Як видно із наведених даних, що, починаючи з 2014 р., спостерігається питоме зростання частки децильних груп населення, які отримували доходи понад 3720 грн, та суттєве домінування населення з доходами понад 5160 грн. Так, якщо останнього в 2017 р. було 14,8%, то у 2018 р. – вже 29,0%. Одночасно відчутно зменшується кількість домогосподарств, зокрема, починаючи з 2011 р., у яких загальні доходи становлять до 1920 грн. Якщо відносна кількість таких об'єктів соціально-трудої сфери в 2011 р. була 70,5%, то вже у 2018 р. – лише 2,6%. Саме вони віддають на поточні витрати до 95% своїх доходів, досить часто ці витрати фінансуються із попередніх заощаджень.

Основними складовими доходів українських домогосподарств за цей період були заробітна плата (максимальна частка 54,5% у 2018 р.), доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості (максимальна частка 6,0% станом на 2018 р.), соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (пенсії, стипендії, соціальні виплати, враховуючи готівкові та безготівкові пільги і субсидії тощо – максимальна частка 40,8% у кризовому 2009 р.). Для більшості населення, як європейських країн, що перебувають у стані ринкової трансформації, так і країн із розвинутою ринковою економікою, частка заробітної плати у загальних доходах становить майже 70%, доходи від власності – 4%, а соціальні трансферти – 26% [27].

Хоча заробітна плата і є головним фактором та основою добробуту пересічних українців, однак, на нашу думку, певні збурення в суспільстві спричиняють непомірно високі грошові винагороди діяльності топ-менеджменту державних підприємств. Так, згідно з Додатком № 1034 від 11.11.2015 р., були внесені зміни до Постанови Кабінету Міністрів України “Про умови і розміри оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності та об'єднань державних підприємств” № 859 від 19.06.1999 р., яка регламентує зміст Типового контракту керівника підприємства. Відповідно до внесених змін суттєво зросли матеріальні винагороди керівництву державних та комунальних підприємств, а саме від 250% до 2500% порівняно з тими, що діяли раніше, залежно від кількості працівників основних професій, вартості активів (або річного чистого доходу від реалізації товарів/послуг керованого ними підприємства). Водночас розмір оплати працівників бюджетної сфери, на відміну від госпозрахункових підприємств, визначається лише Єдиною тарифною сіткою.

Таблиця 2
Розподіл населення України за рівнем середньодушових доходів та структури сукупних доходів
за період 2004 – 2018 рр.

Показники	Роки									
	2004	2007	2009	2011	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*
1. Децильні групи (%) населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Група найбільш поширених рівнів доходів, %/грн	56,0 / до 480,0	45,6 / 840,1 – 1200,0	32,0 / 840,1 – 1200,0	70,5 / до 1920,0	54,6 / до 1920,0	51,7 / до 1920,0	35,3 / до 1920,0	18,4 / до 2920,0	14,8 / понад 5160,0	29,0 / понад 5160,0
Група з мінімальними доходами, %/грн	44,0 / до 300,0	9,3 / до 480,0	1,9 / до 480,0	70,5 / до 1920,0	54,6 / до 1920,0	51,7 / до 1920,0	35,3 / до 1920,0	18,4 / до 2920,0	6,9 / до 1920,0	2,6 / до 1920,0
Група з максимальними доходами, %/грн	56,1 / 300,1 – 400,1	45,6 / 840,1 – 1200,0	14,4 / 1920,0 – 2280,0	29,5 / 1920,0 – 2280,0	5,2 / понад 3720,0	5,2 / 3720,1 – 4080,0	8,7 / 3720,1 – 4080,0	17,7 / 3720,1 – 4080,0	14,8 / понад 5160,0	29,0 / понад 5160,0
2. Сукупні доходи:										
Частка заробітної плати в доходах населення, %	45,2	50,6	47,9	48,9	50,6	48,8	47,2	46,7	54,2	54,5
Частка доходів від підприємства і самозайнятості, %	4,9	5,2	5,1	4,6	4,1	5,2	5,5	5,2	4,4	6,0
Частка соціальних трансфертів, %	38,2	37,4	40,8	37,1	37,9	37,1	37,8	35,9	33,8	35,9

Примітка: Побудовано на основі офіційних даних державної служби статистики України (URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/menu/menu_vivrdg.htm).

* Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях та анексованого Криму.

Попри важливість своєчасного отримання зароблених коштів, заборгованість із виплати заробітної плати для найманих працівників державного та приватного секторів економіки у першому півріччі 2019 р. становила 2718 млн грн при рівні безробіття 9,2% (за методологією МОП).

Уряд мав при цьому добрі наміри, запроваджуючи такі стимулюючі фактори для керівництва українських державних та комунальних підприємств. Однак чи це не суперечить соціальній справедливості, коли за результатами 2018 р. очільник АТ “Укрзалізниця” Є. Кравцов отримав винагороду, яка у 228 разів перевищує платню залізничника, зокрема машиніста локомотива в 190 разів? А керівник АТ “Укрпошта” І. Смілянський мав заробітну плату у 308 разів більшу, аніж працівник пошти. А для голови правління НАК “Нафтогаз України” наглядова рада цього державного підприємства запропонувала грошове утримання на 2019 р. у розмірі 342 млн грн при середньомісячній зарплаті 28,5 млн грн. Тобто, умовно за річні доходи очільника НАК “Нафтогаз України” можна було б виплатити мінімальну річну пенсію для 19 тис. осіб (доречно зауважити, що у березні 2019 р. Уряд дещо зменшив захмарне грошове утримання А. Коболева та вищого керівництва цієї компанії).

До розширення проблем покращення вимог соціальної справедливості, не лише в питаннях оплати праці, окрім недосконалості державного регулювання економічних та соціальних процесів, тінізації економіки, поширення корупції в останні роки долучились неочікувані, здебільшого політичні та військові фактори: збільшення кількості внутрішніх переселенців, зменшення ВВП, високий рівень інфляції, прискорення девальвації (упродовж 2013 – 2016 рр. понад 200%), збільшення податкового навантаження, наприклад запровадження військового збору та оподаткування пенсій працюючих пенсіонерів тощо.

Якщо порівняти результати, досягнуті Україною у соціальній сфері, із вимогами Стратегії Міжнародної організації праці щодо соціального забезпечення для всіх, то можна стверджувати, що Україна в горизонтальному вимірі – “швидко впровадження мінімальних рівнів соціального захисту...” – формально їх досягла [28]. Однак такі основні гарантії, як доступ до “...життєво необхідних видів медичних послуг” та “основні гарантовані доходи для осіб похилого віку і осіб економічно активного віку, не здатних одержувати достатній дохід, зокрема через хворобу, безробіття, вагітність та пологи чи інвалідність” так і не забезпечуються повною мірою.

Оцінка вертикального виміру згаданої стратегії, що спрямований на створення всеосяжних систем соціального захисту населення, потребує адекватної публічної політики, яка б ґрунтувалась на ефективному врядуванні й управлінні, відповідності національним пріоритетам розвитку та доцільному використанні наявних ресурсів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Враховуючи досвід попередніх років незалежності України та позитивні європейські практики

соціального забезпечення, пропонуємо низку заходів, що сприятимуть вирішенню питань зростання життєвого рівня українського суспільства:

- чітке визначення та співвідношення понятійно-категоріального апарату і науково-методичних обґрунтованих підходів до розрахунків державних мінімальних стандартів;

- розробка та використання валідних методик оцінювання процесів у сфері вітчизняного людського капіталу та його реального впливу на перебіг подій у національній системі економічних відносин;

- нагальний перегляд Методики визначення розміру прожиткового мінімуму на одну особу та осіб, що належать до основних соціальних і демографічних груп населення відповідно до вимог законодавства європейських держав, де головним мірилом є сукупність реальних життєвих потреб сучасної людини, які моніторяться та постійно розширюються і доповнюються;

- відмова від використання показника “рівня забезпечення прожиткового мінімуму”, який необґрунтовано знижує державні соціальні гарантії, задекларовані законодавством;

- припинення практики невиконання правових норм, що гарантують реалізацію соціально-економічних прав населення;

- поступове зменшення частки прямого державного фінансування соціальних потреб на підвищення рівня фінансування з боку населення шляхом збільшення всіх його доходів, насамперед заробітних плат, пенсій, інших соціальних трансфертів;

- уникнення дискретного підвищення мінімальної пенсії, запровадження правил, за якими це підвищення буде “прив’язане” до індексу споживчих цін для груп населення з різними доходами;

- перегляд структури та вмісту “нового” вітчизняного споживчого кошика з метою його адаптації до життєвих та духовних потреб населення;

- запровадження системного формування джерел фінансування охорони здоров’я, ґрунтованого на державно-приватному партнерстві та обов’язковій страховій медицині, а також легалізація інших джерел оплати наданих медичних послуг;

- проведення розрахунків та впровадження методики організації, оплати та контролю медичної послуги (маршрутизація, стандарти і протоколи, інформаційні технології, контроль якості та вартості, продуктивність надання та захист пацієнтів – застрахованих осіб).

Тобто досягнути європейських рівнів соціального забезпечення можливо лише за умов: дотримання засад людиноцентричного публічного управління; стійкого зростання вітчизняної економіки, зокрема її послідовної формалізації та високих рівнів продуктивної зайнятості, що значно розширить базу державних доходів; запровадження ефективної фінансової та податково-бюджетної політик; постійного моніторингу й оцінки соціальними партнерами

короткострокової та довгострокової ефективності відповідних державних соціальних програм; інвестування в освіту, професійну підготовку і навчання національних трудових ресурсів протягом усього життя, а також, зокрема, адаптації досвіду реалізації соціальних програм ЄС [29]. Однак зауважимо, що адаптація – це не просте перенесення моделі, методу чи технології на українське тло. Вона вимагає певного рівня готовності, точніше наявності передумов України сприймати та проводити відповідні зміни у вітчизняній соціальній політиці, які зумовлені непростою специфікою становлення основ Української соціальної держави.

Список використаної літератури

1. Максимчук Є. Особливості реалізації соціальних гарантій в Україні // Наукові праці НДФІ. 2008. Вип. 3(44). С. 53—62.
2. Волошина С. В., Скубіна А. В., Чеботаренко А. М. Нерівність доходів населення України як перешкода розвитку людського капіталу. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/153.pdf (дата звернення: 05.07.2019).
3. Міністерство соціальної політики України. Головні новини. URL : <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 05.07.2019).
4. Колот А. М. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз // Україна та країни ЄС : монографія / [кол. авт., за заг. ред. А. М. Колота, Г. Т. Кулікова]. Київ : КНЕУ, 2008. 274 с.
5. Березюк С. В. Особливості формування соціальних стандартів у контексті споживчих виплат в Україні // Бізнес-інформ. 2016. № 2. С. 241—247.
6. Лаговський В. В. Статистичний аналіз динаміки рівня заробітної плати в Україні // Ефективна економіка. 2017. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5643> (дата звернення: 05.07.2019).
7. Минимальные зарплаты по странам мира. URL : <http://web.archive.org/web/20140819082548/https://hmbee.ru/info/zarplaty> (дата обращения: 10.08.2019).
8. Губа Р. Майже 20 тисяч гривень. Пять питань про мінімальну гідну зарплату в Україні. URL : <https://commons.com.ua/uk/majzhe-20-tisyach-griven> (дата звернення: 10.08.2019).
9. Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 11.12.1948 р.). URL : <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf> (дата звернення: 10.08.2019).
10. Шевчук П. Забезпечення рівня вартості відтворення робочої сили в Україні // Демократичне врядування. 2015. Вип. 15. URL : http://vivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Shevchuk.pdf (дата звернення: 10.08.2019).
11. Гуменюк В. Я., Самалюк Н. М. Оптимізація продуктового кошика в контексті регулювання реальних доходів найманих працівників // Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 14. С. 222—228.
12. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.08.2019).
13. Витрати на харчування у країнах світу. Перша рейтингова система. URL : <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/1506> (дата звернення: 10.08.2019).

14. Євростат. URL : https://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/recently_published (дата звернення: 10.08.2019).

15. Гуменюк В. Я., Самалюк Н. М. Оптимізація продуктового кошика... С. 225.

16. Міністр економіки Рєва: українці не мало заробляють, а багато їдять. URL : <https://novynarnia.com/2017/08/11/ministr-sotspolitiki-reva-ukrayintsi-ne-malo-zaroblyayut-a-bagato-yidyat> (дата звернення: 15.09.2019).

17. Державна служба статистики України...

18. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова Кабінету Міністрів України № 780 від 11.10.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2019).

19. Про реалізацію пілотного проекту щодо тимчасового обмеження застосування постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та постанови Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1222 : Постанова Кабінету Міністрів України № 656 від 22.09.2016 р. // Урядовий кур'єр. 2016. № 183. 29 верес.

20. Про внесення змін у додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України № 394 від 07.06.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/394-2017-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2019).

21. Про затвердження наборів продуктів харчування...

22. Динаміка цін на природний газ для споживачів України. URL : http://www.naftogaz.com/files/Dostup/Dynamika_ (дата звернення: 15.09.2019).

23. Євростат...

24. Державна служба статистики України...

25. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні". URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH72J00A.html (дата звенення: 15.09.2019).

26. Соловьев А. К. Коэффициент замещения трудовой пенсии: конфликт макроэкономических и социальных целей. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/koeffitsient-zamescheniya-trudovoy-pensii-konflikt-makroekonomicheskikh-i-sotsialnyh-tseley> (дата обращения: 15.09.2019).

27. Державна служба статистики України...

28. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: побудова мінімальних рівнів соціального захисту та встановлених систем соціального забнзпечення: узагальнений виклад / Міжнародна організація праці ; Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт : МОП, 2013. 78 с.

29. Шевчук А. П. Адаптація європейського досвіду реалізації соціальних програм в Україні: державно-управлінський аспект : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління". Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2013. 20 с.

Статтю подано: 02.09.2019

Статтю схвалено: 23.09.2019

Shevchuk Petro Ivanovich

*Candidate of Sciences in Physics and Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor of Public Administration Department at Lviv Regional
Institute for Public Administration of the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-7389-7424

e-mail: lbat@ukr.net

Shevchuk Artur Petrovych

*Candidate of Sciences in Public Administration,
software engineer at Softservice LLC*

ORCID: 0000-0002-7549-555X

e-mail: mrshape@ukr.net

MAINTAINING THE SOCIAL SECURITY LEVELS IN UKRAINE WITHIN THE INDEPENDENCE TIMES

Problem setting. During the years of independence, Ukraine has made some positive steps in approaching levels of state social standards to European ones, but the social guarantees achieved do not yet fully satisfy the quality of life standards of Ukrainian society.

Recent research and publications analysis. A considerable cohort of domestic and foreign scientists devoted their works to the problems of estimation of real incomes of the population and regulation of social standards.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. Despite the considerable amount of research carried out on social security, the level of development and effective mechanisms for improving national social standards and social guarantees remains insufficient.

The article aims at analyzing the essence and significance of the main basic social standard – the subsistence minimum and social guarantees – minimum wages and pensions by the age, as well as finding ways to approaching them to the European level.

Paper main body. The nominal salary of both average and minimum format has been steadily increasing over the years 2004 – 2019. At the same time, its growth rate in UAH equivalent was more significant than in foreign currency. It should be noted that the officially determined minimum wage in Ukraine by 2009 was well below the subsistence level for the employable, and the minimum pension level equalled the subsistence minimum for the disabled only in 2005. In January 2017 after the raising to 3200 UAH per month, the role of the minimum wage has changed dramatically – it has moved from the statutory amount of remuneration for simple unskilled labor to the statutory minimum wage for the employee's monthly (hourly) rate of work.

World practice knows two approaches to determining the minimum wage. The first is based on minimal needs, or the so-called consumer basket. In this case, the value of the minimum wage corresponds to the subsistence minimum (which is what has found its application in Ukraine). The second approach involves the extension of minimum guarantees not only to meet the vital needs, but also to the socio-cultural needs of the individual. And then the minimum wage should be comparable to the average pay. Even if we take into account the dynamics of growth over the 2013 – 2019 statutory living salary for employable persons, its value will be 2,5 times lower than the actual value of this parameter. For the disabled, this ratio will be 2,1 times lower. The latter indicates a significant underpaying of the official subsistence minimum for these and other social and demographic groups.

Unfortunately, in Ukraine, the level of subsistence minimum is in some way a compromise between the economic capacity of the state and the socio-economic needs of the population.

In addition to a significant increase in consumer spending on food, there has been a significant increase in the cost of housing and utilities and health services during 2014 – 2019.

Conclusions and perspectives for further research. Taking into account the domestic experience and positive practices of European countries in the field of social security, several measures have been proposed that will help to solve the problems of raising the standard of living of members of Ukrainian society. This can be achieved, first of all, under the conditions of human-centric public administration, sustainable growth of the domestic economy, including its consistent formalization and high levels of productive employment, vocational training and lifelong training, and adaptation of the experience of the implementation of European Union social programs taking into account the relevant domestic prerequisites.

Key words: state social guarantees; state social standards; minimum wage; minimum pension; subsistence minimum; consumer basket.

References

1. Maksymchuk, Ye. (2008). Osoblyvosti realizatsii sotsialnykh harantii v Ukraini. *Naukovi pratsi NDFI*, Issue 3(44), pp. 53-62 [in Ukrainian].
2. Voloshyna, S. V., Skublina, A. V., Chebotarenko, A. M. (2019). *Nerivnist dokhodiv naseleння Ukrainy yak pereshkoda rozvytku liudskoho kapitalu*. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/153.pdf [in Ukrainian].
3. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Holovni novyny. URL : <https://www.msp.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Kolot, A. M. (2008). Doslidzhennia problem opłaty pratsi: porivnialnyi analiz. In *Ukraina ta krainy YeS*. Kyiv: KNEU. 274 p. [in Ukrainian].
5. Bereziuk, S. V. (2016). Osoblyvosti formuvannia sotsialnykh standartiv u konteksti spozhyvchykh vyplat v Ukraini. *Biznes-inform*, № 2, pp. 241-247 [in Ukrainian].
6. Lahovskyi, V. V. (2017). Statystychnyi analiz dynamiky rivnia zarobitnoi platy v Ukraini. *Efektivna ekonomika*, № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5643> [in Ukrainian].
7. *Mynymalnye zarplaty po stranam mira*. URL : <http://web.archive.org/web/20140819082548/https://hmbee.ru/info/zarplaty> [in Russian].
8. Huba, R. (2019). *Maizhe 20 tysiach hryven. Piat pytan pro minimalnu hidnu zarplatu v Ukraini*. URL : <https://commons.com.ua/uk/majzhe-20-tisyach-griven> [in Ukrainian].
9. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. (1948). URL : <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf> [in Ukrainian].
10. Shevchuk, P. (2015). Zabezpechennia rivnia vartosti vidtvorennia robochoi syly v Ukraini. *Demokratychnе vriaduvannia*, Issue 15. URL : http://lvivacademy.com/vidavniststvo_1/visnyk15/fail/Shevchuk.pdf [in Ukrainian].
11. Humeniuk, V. Ia., Samaliuk, N. M. (2013). Optyimizatsiia produktovoho koshyka v konteksti rehuliuвання realnykh dokhodiv naimanykh pratsivnykiv. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, Issue 14, pp. 222-228 [in Ukrainian].
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). URL : <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. *Výtraty na kharchuvannia u krainakh svitu. Persha reitynhova systema*. (2019). URL : <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/1506> [in Ukrainian].
14. Ievrostat. (2019). URL : https://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/recently_published [in Ukrainian].

15. Humeniuk V. Ya., Samaliuk, N. M. (2013). *Optymizatsiia produktovoho koshyka...* pp. 225 [in Ukrainian].
16. Ministr ekonomiky Rieva: ukraintsi ne malo zarobliaiut, a bahato yidiat. (2019). URL : <https://novynarnia.com/2017/08/11/ministr-sotspolitiki-reva-ukrayintsi-ne-malo-zaroblyayut-a-bagato-yidiat> [in Ukrainian].
17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy...
18. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchychk tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naselennia. № 780. (2010). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].
19. Pro realizatsiiu pilotnoho proektu shchodo tymchasovoho obmezhenia zastosuvannia postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 hrudnia 1996 r. № 1548 ta postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 zhovtnia 2007 r. № 1222. № 656. (2016) [in Ukrainian].
20. Pro vnesennia zmin u dodatok do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 hrudnia 1996 r. № 1548 ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy. № 394. (2017). [in Ukrainian].
21. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia...
22. *Dynamika tsin na pryrodnyi haz dlia spozhyvachiv Ukrainy.* (2019). URL : http://www.naftogaz.com/files/Dostup/Dynamika_ [in Ukrainian].
23. Ievrostat...
24. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy...
25. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy “Pro finansuvannia okhorony zdorovia ta zahalooboviazkove medychne strakhuvannia v Ukraini”. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH72J00A.html [in Ukrainian].
26. Solovev, A. K. *Kotfitsient zameshcheniya trudovoi pensii: konflikt makroekonomicheskikh y sotsyalnykh tselei.* URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/koeffitsient-zamesheniya-trudovoy-pensii-konflikt-makroekonomicheskikh-i-sotsialnykh-tseley> [in Russian].
27. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy...
28. Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi; Biuro MOP dlia krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy. (2013). *Stratehiiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi. Sotsialne zabezpechennia dlia vsikh: pobudova minimalnykh rivniv sotsialnoho zakhystu ta vstanovlenykh system sotsialnoho zabnzpechennia: uzahalnenyi vyklad.* Budapesht: MOP. 78 p. [in Ukrainian].
29. Shevchuk, A. P. (2013). *Adaptatsiia yevropeiskoho dosvidu realizatsii sotsialnykh prohram v Ukraini: derzhavno-upravlinskyi aspekt.* (Extended abstract of candidate's thesis). Lviv: LRIPANAPA [in Ukrainian].

Paper submitted: 02.09.2019

Paper accepted: 23.09.2019

Цитування: Шевчук П. І., Шевчук А. П. Дотримання рівнів соціального забезпечення в Україні часів незалежності // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 3(60) : у 2 ч. Ч. 2 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 248—267. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186795>).

Citation: Shevchuk, P. I., Shevchuk A. P. (2019). Maintaining the social security levels in Ukraine within the independence times. *Efficiency of Public Administration*, Issue 3(60), pp. 248-267. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186795>).